CBSE प्रश्न पत्र 2019 (Set 1)

कक्षा 9 संस्कृत

निर्धारित समय : 3 घण्टे

अधिकतम अंक : 80

सामान्य- निर्देशाः-

- कृपया सम्यक्तया परीक्षणं कुर्वन्तु यत् अस्मिन् प्रश्नपत्रे 18 प्रश्नाः सन्ति।
- अस्य प्रश्नपत्रस्य पठनाय 15 निमेषाः निर्धारिताः सन्ति। अस्मिन् अवधौ केवलं प्रश्नपत्रं पठनीयम् उत्तरपुस्तिकायां च किमपि न लेखनीयम्।
- प्रत्येकं खण्डम् अधिकृत्य उत्तराणि एकस्मिन् स्थाने क्रमेण लेखनीयानि।
- उत्तरलेखनात् पूर्वं प्रश्नसंख्या प्रश्नपत्रानुसारम् अवश्यमेव लेखनीया।
- सर्वेषां प्रश्ननाम् उत्तराणि संस्कृतेन लेखनीयानि।
- प्रश्नानां निर्देशाः ध्यानेन अवश्यं पठनीयाः।

प्रश्नपत्रस्वरूपम्-

- अस्मिन् प्रश्नपत्रे चत्वारः खण्डाः सन्ति।
  खण्डः (क) - अपठितांश-अवबोधनम् - 5 अंक
  खण्डः (ख) - रचनात्मक कार्यम् - 15 अंक
  खण्डः (ग) - अनुप्रयुक्त-व्याकरणम् - 25 अंक
  खण्डः (घ) - पठितांश-अवबोधनम् - 35 अंक

खण्डः 'क'

अपठितांश-अवबोधनम्

1. **अधोलिखितम् अनुच्छेदं पठित्वा यथानिर्देशं प्रश्नानाम् उत्तरम् लिखत-**

सुभाषचन्द्रबोसः भारतस्य महान् स्वतंत्रतासेनानीः आसीत्। सः क्रान्तिकारी नेता आसीत् अस्य जन्म बङ्गप्रान्ते 1897 तमे ख्रीष्टाब्दे जनवरीमासस्य 23 दिनाङ्के अभवत्। अस्य पिता जानकीनाथबोसः आसीत्। अयं बाल्यकालादेव बुद्धिमान् धीरः साहसयुक्तः च आसीत्। सः कोलकातानगरे शिक्षा प्राप्तवान्। सः भारतस्य स्वतन्त्रतायै असहयोग-आन्दोलने कांग्रेसदलस्य सहयोगी जातः। सः महान् संघटनकर्तारूपेण 'आजाद-हिन्द फ़ौज' इत्याख्या सेनां संघटितवान्। सः देशे हिन्दू-मुस्लिमयोः एकतायाः कृते फारवर्ड-ब्लॉक इत्यस्य स्थापनां कृतवान्। जर्मनीदेशे आकाशवाण्या भारतीयजनेभ्यः स्वाधीनतायाः सन्देश दत्तंवान्। तस्य आह्वानं आसीत् - "यूयं मह्यं रक्तं ददातु अहं युष्मभ्यं स्वातन्त्र्यं दास्यामि"। सुभाषः भारतमातुः वीरसपूतः तथा

देशभक्तानां कृते प्रेरणास्रोतः आसीत्।

I. **एकपदेन उत्तरत- (केवलं प्रश्नद्वयम्) (1/2×2=1)**

i. सुभाषचन्द्रबोसस्य पितुः नाम किम् आसीत्?

ii. सुभाषचन्द्रबोसः कुत्र शिक्षा प्राप्तवान्?

iii. कः देशभक्तानां कृते प्रेरणास्रोतः आसीत्?

II. **पूर्णवाक्येन उत्तरत - (केवलं प्रश्नद्वयम्) (1×2=2)**

i. सुभाषचन्द्रबोसः किमर्थं फारवर्ड-ब्लॉक इत्यस्य स्थापनां कृतवान्?

ii. सुभाषचन्द्रबोसस्य किम् आह्वानं आसीत्?

iii. जर्मनीदेशे आकाशवाण्या सुभाषः किं कृतवान्?

III. **यथानिर्देशं प्रश्नान् उत्तरत- (केवलं प्रश्नचतुष्टयम्) (1/2×4=2)**

i. 'क्रान्तिकारी नेता' इत्यनयोः पदयोः कि विशेषणपदम्?

ii. 'अनेकतायाः' इत्यत्र विलोमपदं गद्यांशात् चित्वा लिखत।

iii. 'स्वाधीनता' इत्यस्य समानार्थकं पदं गद्यांशात् लिखत।

iv. 'सः बुद्धिमान् धीरः साहसयुक्तः च आसीत्।' अस्मिन् वाक्ये किम् अव्ययपदं प्रयुक्तम्?

v. 'अहं युष्मभ्यं स्वातन्त्र्यं दास्यामि' अस्मिन् वाक्ये 'अहं' इति पदं कस्मै प्रयुक्तम्?

खण्डः 'ख'

रचनात्मक-कार्यम्

2. अधः प्रदत्तं चित्रं दृष्ट्वा मंजूषायां प्रदत्तशब्दानां सहायतया पञ्च वाक्यानि संस्कृतेन लिखत- **(1×5=5)**

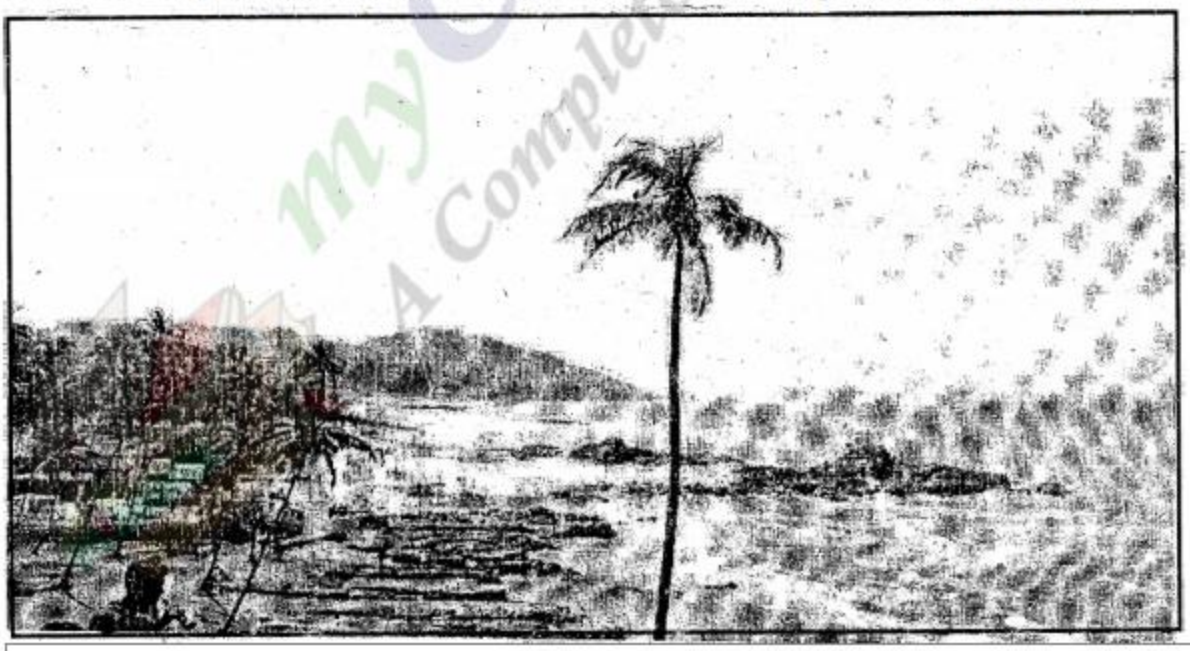

मंजूषा-

समुद्रतटः, भ्रमणाय, स्नानम्, वैदेशिक व्यापाराय, कुर्वन्ति, गर्जनम्, नारिकेलवृक्षाः, जलयानम्, लवणयुक्तम्, जलम्, जनाः, रत्नागारः, अटन्ति, भवन्ति, कथ्यते।

अथवा

मंजूषाप्रदत्तानां पदानां सहायतया निम्नलिखित विषयम् अधिकृत्य पंचभिः वाक्यैः अनुच्छेद लिखत। (केवल-दृष्टिबाधित-छात्राणां कृते)

"पुस्तकालयः"

मंजूषा-

पुस्तकानि, मनसा, आगच्छन्ति, ग्रन्थाः, ज्ञानवर्धनाय, अध्ययनम्, जनाः, छात्राः, विषयाणाम्, विद्यालये, पुस्तकालयः, स्थातव्यम्, पठन्ति, समाचारपत्रम्, अस्ति, कुर्वन्ति, सन्ति

3. भवान् मोहनः अस्ति। मंजूषाप्रदत्तपदसाहाय्येन विद्यालय-परित्याग-प्रमाणपत्र प्राप्तुं प्रधानाध्यापक प्रति लिखितं पत्रं पूरयित्वा पुनः लिखत- (1/2× 10=5)

सेवायाम्

श्रीमन्तः (i)_____

सर्वोदय-विद्यालयः,

नेहरूनगर, दिल्ली।

महोदयाः,

सविनयं (ii)_____ अस्ति यत् अहं भवतः (ii)_____ अष्टमी कक्षायाः छात्रः अस्मि। मम पितुः (iv)_____ उत्तरप्रदेश-राज्यस्य झांसी जनपदे अभवत्। मम (v)_____ सर्वे सदस्याः तत्रैव स्थास्यन्ति। मम (vi)_____ अपि तत्रैव भविष्यति। तत्र विद्यालये (vii)_____ विद्यालय-परित्याग-प्रमाणपत्रस्य आवश्यकता वर्तते। अतः मह्यं विद्यालय-परित्याग-प्रमाणपत्रम् दत्त्वा मयि (viii)_____ करोतु। तदर्थमहं सर्वदा भवतां (ix)_____ भविष्यामि।

भवतां कृपाकांक्षी शिष्यः

(x)_____

मंजूषा

विद्यालये, अध्ययनं, अनुग्रहं, प्रधानाचार्यमहाभागाः, निवेदनं, मोहनः, कृतज्ञः, नामांकनार्थम्, स्थानांतरण, परिवारस्य

4. अधोलिखितानां केषाञ्चित पञ्चवाक्यानां संस्कृत-भाषया अनुवादं कुरुत **(1×5=5)**

i. मोहन आम खाता है। / Mohan eats mango.
ii. तुम पुस्तक पढ़ते हो? / You read a book.
iii. अमर चिकित्सक है। / Amar is a doctor.
iv. रमेश गेंद से खेलता है। / Ramesh plays with ball.
v. हमलोग घूमने जाते हैं। / We go to walk.
vi. मैं पत्र लिखता हूँ। / I write a letter.
vii. मैं साइकिल से प्रतिदिन विद्यालय जाता हूँ। / I go to school daily by cycle.

खण्ड 'ग'

अनुप्रयुक्त-व्याकरणम्

5. अधोलिखितेषु वर्णसंयोगस्थाने विच्छेदस्थानेषु वा रिक्तस्थानपूर्तिं कुरुत - (केवलं प्रश्नद्वयम्) **(1/2× 2=1)**

I. i. स्+त्+र्+ई+ल्+इ+ङ्+ग्+अः = _____

ii. विद्यालयः = व्+इ+द्+____+आ+ल्+अ+य्+अः

iii. कृतिका = _____

II. अधोलिखितानां वर्णानां उच्चारणस्थानं लिखत - (केवलं प्रश्नद्वयम्) (1×2=2)

i. क्

ii. इ

iii. ष्

6. **अधोलिखितेषु वाक्येषु रेखांकितपदानां सन्धिं / विच्छेदं वा कुरुत - (केवलं प्रश्नचतुष्टयम्) (1×4=4)**

i. सः **केनापि** सज्जनेन प्रेरितः अस्ति।

ii. सः **तरुच्छायायां** उपविष्टः अस्ति।

iii. वयम् **जगत्+नाथं** प्रणमामः।

iv. **कश्चित्** छात्रः कार्यं करोति।

v. **चन्द्रोदयः** रात्रौ भवति।

7. अधोलिखितवाक्येषु कोष्ठकप्रदत्तपदे विभक्तिनिर्देशानुसारम् उचितशब्दरूपैः रिक्तस्थानपूर्तिं कुरुत - (केवलं षट् प्रश्नाः) (1 ×6=6)

i. राजा _____ पुरस्कारं ददाति। (मुनि-चतुर्थी)

ii. दशरथः _____ श्वशुरः आसीत्। (सीता - षष्ठी)

iii. _____ बालकेन कुत्र गम्यते? (तत् - तृतीया)

iv. पक्वानि _____ पतन्ति। (फल - प्रथमा)

v. दशरथस्य _____ राज्ञः आसन्। (त्रि - प्रथमा)

vi. वृक्षे _____ वानराः सन्ति। (चतुर् - प्रथमा)

vii. _____ माता गृहिणी अस्ति। (मोहन - षष्ठी)

8. **निम्नवाक्येषु कोष्ठकप्रदत्तधातुभिः सह समुचितं रूपं संयोज्य रिक्तस्थानपूर्तिं कुरुत-(केवलं प्रश्नत्रयम्) (1×3=3)**

i. कक्षायां चत्वारिंशत् छात्राः _____। (अस् - लट्)

ii. कक्षायां छात्राः मनसा _____। (पठ् - लृट्)

iii. पुत्रः पितरं _____। (सेव् - लट्)

iv. श्वः वर्षा _____। (भू - लृट्)

9. समुचितां कारकविभक्तिं उपपदविभक्तिं वा प्रयुज्य रिक्तस्थानपूर्तिं कुरुत - (केवलं - प्रश्नचतुष्टयम्)

i. _____ परितः वृक्षाः सन्ति। (ग्राम)

ii. श्री _____ नमः। (गणेश)

iii. _____ सह पिता गच्छति। (बालिका)

iv. महेशः _____ प्रवीण अस्ति (गायन)

v. _____ बहिः गच्छ। (गृह)

10. **रेखांकितपदेषु प्रकृतिप्रत्ययौ संयोज्य विभज्य वा लिखत - (केवलं प्रश्नत्रयम्) (1×3=3)**

i. सः **लिख् + तुमुन्** कर्गदम् आनयति।

ii. मोहनः सुखम् **अनुभूय** प्रसन्नः भवति।

iii. बालकः **पठ् + क्त्वा** गृहम् आगच्छति।

iv. पितरं **प्र + नम् + ल्यप्** सः गच्छति।

11. **अधोलिखितपदेषु उपसर्गान् पृथक् कृत्वा संयोज्य वा लिखत - (केवलं प्रश्नचतुष्टयम्) (1/2×4=2)**

i. उपहारः

ii. प्रकाशः

iii. दुर्जनः

iv. निर्+गुणः =

v. परा + अधीनः =

खण्ड - 'घ'

पठितांश-अवबोधनम्

12. **अथोलिखितं गद्यांशं पठित्वा प्रदत्तप्रश्नानाम् उत्तराणि संस्कृतेन लिखत-**

आसीत् कस्मिंश्चिद् अधिष्ठाने जीर्णधनो नाम वणिक्पुत्रः। स च विभवक्षयाद्देशान्तरं गन्तुमिच्छन् व्यचिन्तयत्-

यत्र देशेऽथवा स्थाने भोगा भुक्ताः स्ववीर्यतः।

तस्मिन् विभवहीनो यो वसेत् स पुरुषाधमः॥

तस्य च गृहे लौहघटिता पूर्वपुरुषोपार्जिता तुलासीत् । तां च कस्यचित् श्रेष्ठिनो गृहे निक्षेपभूतां कृत्वा देशान्तरं प्रस्थितः। ततः सुचिरं कालं देशान्तर यथेच्छया भ्रान्त्वा पुनः स्वपुरमागत्य तं श्रेष्ठिनमुवाच- "भोः श्रेष्ठिन् ! दीयतां में सा निक्षेपतुला।" स आह- "भोः! नास्ति सा, त्वदीया तुला मूषकैर्भक्षिता" इति। जीर्णधन आह-"भोः श्रेष्ठिन् ! नास्ति दोषस्ते, यदि मूषकैर्भक्षितेति। ईदृगेवायं संसारः। न किञ्चिदत्र शाश्वतमस्ति। परमहं नद्यां स्नानार्थं गमिष्यामि। तत् त्वमात्मीयं शिशुमेनं धनदेवनामानं मया सह स्नानोपकरणहस्तं प्रेषय" इति। स श्रेष्ठी स्वपुत्रमुवाच- "वत्स! पितृव्योऽयं तव, स्नानार्थं यास्यति, तद् गम्यतामनेन सार्धम्" इति।

1. **एकपदेन उत्तरत - (केवलं प्रश्नद्वयम्) (1×2=2)**

i. वणिक्पुत्रस्य किं नाम आसीत्?

ii. तुला कैः भक्षिता?

iii. कः उक्तवान् तुला मूषकैर्भक्षिता इति?

2. **पूर्णवाक्येन उत्तरत - (केवलं प्रश्नद्वयम्) (1×2=2)**

i. वणिक्पुत्रः किमर्थं देशान्तरं गन्तुमिच्छति?

ii. श्रेष्ठी स्वपुत्रं किम् उवाच?

iii. वणिक्पुत्रः तुलां कस्य गृहे निक्षेपभूतां कृत्वा देशान्तरं प्रस्थितः?

3. **निर्देशानुसारम् उत्तरत - (केवलं प्रश्नचतुष्टयम्) (1/2×4=2)**

i. 'श्रेष्ठी स्वपुत्रम् उवाच' इत्यस्मिन् कर्तृपदं किमस्ति?
ii. 'परमहं नद्यां स्नानार्थं गमिष्यामि' इत्यस्मिन् वाक्ये क्रियापदं किमस्ति?
iii. 'आगतः' इत्यस्य विलोमपदं गद्यांशे किं प्रयुक्तम्?
iv. 'सुचिरं कालं' अनयोः पदयोः विशेषणपदं किमस्ति?
v. 'तस्य च गृहे लौहघटिता पूर्वपुरुषोपार्जिता तुलासीत्।' इत्यस्मिन् वाक्ये 'तस्य' इति सर्वनामपदं कस्मै प्रयुक्तम्?

13. अधोलिखितं श्लोकं पठित्वा प्रश्नान् उत्तरत-

गुणा गुणज्ञेषु गुणा भवन्ति ते निर्गुणं प्राप्य भवन्ति दोषाः।
सुस्वादुतोयाः प्रभवन्ति-नद्यः समुद्रमासाद्य भवन्त्यपेयाः॥

1. **एकपदेन उत्तरत - (केवलं प्रश्नद्वयम्) (1×2=2)**
   i. गुणाः केषु गुणाः भवन्ति?
   ii. सुस्वादुतोयाः के प्रभवन्ति?
   iii. नद्यः किं प्रभवन्ति?
2. **पूर्णवाक्येन उत्तरत - (केवलं प्रश्नद्वयम्) (1×2=2)**
   i. नद्याः जलं कदा अपेयाः भवन्ति?
   ii. गुणाः कदा दोषाः भवन्ति?
   iii. के निर्गुणं प्राप्य दोषाः भवन्ति?
3. यथानिर्देशम् उत्तरत - (केवल प्रश्नचतुष्टयम्) **(1/2x4=2)**
   i. **दोषाः** अस्य विलोमपदं श्लोके किम् अस्ति?
   ii. **'जलम्'** अस्य पदस्य पर्यायपदं श्लोके किम् अस्ति?
   iii. **'ते निर्गुणं प्राप्य भवन्ति दोषाः।'** इत्यस्मिन् वाक्ये किं क्रियापदम्?
   iv. **'नद्यः सुस्वादुतोयाः प्रभवन्ति।'** इत्यस्मिन् वाक्ये कर्तृपदं किमस्ति?
   v. **'सुस्वादु-तोयाः'** अनयोः पदयोः विशेषणपदं किमस्ति?

14. **अधोलिखितं नाट्यांश पठित्वा प्रश्नान् उत्तरत-**

श्वेतकेतुः- भगवन् ! श्वेतकेतुरहं वन्दे।
आरुणिः- वत्स! चिरञ्जीव।
श्वेतकेतुः- भगवन् ! किञ्चित्प्रष्टुमिच्छामि।
आरुणिः- वत्स! किमद्य त्वया प्रष्टव्यमस्ति?
श्वेतकेतुः- भगवन् ! प्रष्टुमिच्छामि किमिदं मनः?
आरुणिः- वत्स! अशितस्यान्नस्य योऽणिष्ठः तन्मनः।
श्वेतकेतुः- कश्च प्राणः?
आरुणिः- पीतानाम् अपां योऽणिष्ठः स प्राणः।
श्वेतकेतुः- भगवन् ! केयं वाक्?
आरुणिः- वत्स ! अशितस्य तेजसा योऽणिष्ठः सा वाक्। सौम्य! मनः अन्नमयं, प्राणः आपोमयः, वाक् च तेजोमयी भवति

इत्यप्यवधार्यम्।

I. **एकपदेन उत्तरत- (केवलं प्रश्नद्वयम्) (1×2=2)**

1. कः आरुणिं वन्दते?
2. कस्य अणिष्ठः भागः मनः?
3. कः किञ्चित्प्रष्टुम् इच्छति?

II. **पूर्णवाक्येन उत्तरत - (केवलं प्रश्नद्वयम्) (1×2=2)**

i. का वाक्?
ii. कः प्राणः?
iii. मनः प्राणः, वाक् च कीदृशानि भवन्ति?

III. **यथानिर्देशम् उत्तरत - (केवल प्रश्नचतुष्टयम्) (1/2×4=2)**

i. 'श्वेतकेतुरहं वन्दे' इत्यस्मिन् वाक्ये कि क्रियापदम्?
ii. 'पीतानाम् अपाम्' इत्यत्र विशेषणं किम्?
iii. 'अद्य त्वया प्रष्टव्यमस्ति इत्यत्र किं अव्ययपदम् प्रयुक्तम्?
iv. 'सूक्ष्मतमः' इत्यर्थे पर्यायपदं चित्वा लिखत।
v. अशितस्य अन्नस्य' इत्यत्र विशेष्यपदं किम् अस्ति?

15. **रेखांकितपदानि आधृत्य प्रश्ननिर्माणं कुरुत- (संपूर्ण प्रश्नवाक्यं लेखनीयम्) (केवलं पञ्च- प्रश्नाः) (1×5=5)**

i. सर्वेषां प्राणीन संरक्षणाय **प्रकृतिः** यतते।
ii. आरुणिम् उपगम्य **श्वेतकेतुः** अभिवादयति।
iii. **सोमप्रभा** प्रविश्य एतत् पश्यति।
iv. सूर्यातपे **तण्डुलान्** खगेभ्यो रक्ष।
v. **प्रयत्नेन** सर्वं सिद्धं भवति।
vi. **गृहोद्याने** कुलक्रमागतः कल्पतरुः स्थितः।

16. अधोलिखितस्य श्लोकस्य अन्वये रिक्तस्थानपूर्ति कुरुत।

I. प्रियावाक्यप्रदानेन सर्वे तुष्यन्ति जन्तवः।
तस्माद् तदेव वक्तव्यं वचने का दरिद्रता।। **(1/2×4=2)**
अन्वयः (i)_____ सर्वे (ii)_____ तुष्यन्ति। तस्मात् (iii)_____ वक्तव्यं (iv)_____ का दरिद्रता?

II. सा तदा करुणा वाचो विलपन्ती सुदुःखिता।
वनस्पतिगतं गृध्रं ददर्शायतलोचना।। **(1/2×4=2)**
अन्वयः- तदा (i)_____ करुणाः (ii)_____ विलपन्ती आयतलोचना (iii)_____ वनस्पतिगतं (iv)_____ ददर्श।
गृध्र, वचने, जन्तवः, वचः , तदेव, प्रियवाक्यप्रदानेन, सुदुःखिता

अथवा

श्लोकस्यास्य भावार्थं मजूषायां प्रदत्तपदानां सहायतया पूरयित्वा लिखत- **(1×4=4)**

यत्रापि कुत्रापि गता भवेयुः हंसा महीमण्डलमण्डनाय।
हानिस्तु तेषां हि सरोवराणां येषां मरालैः यह विप्रयोगः।।
भावार्थ- हंसा: महीमण्डलमण्डनाय यत्र कुत्र अपि (i)_____ भवेयुः (तथा भूते) हानिः तु तेषां (ii)_____ हि (भवति) येषां (iii)_____ सह (iv)_____ (भवति)।
[मरालैः, विप्रयोगः, सरोवराणां, गताः]

17. **अधोलिखितानि वाक्यानि घटनाक्रमानुसारेण लिखत - (1/2×8=4)**
   i. चटकः तु 'नीडः कार्यो बटशाखायां तद्यामि कार्येण' इत्युक्त्वा स्वकर्मव्यग्रो अभवत्।
   ii. सः एकाकी किमप्युद्यानं प्रविवेश।
   iii. खिन्नः बालकः परिक्रम्य पलायमानं कमपि श्वानमवालोकयत्।
   iv. मधुकरः अगायत्-वयं हि मधुसंग्रहव्यग्रा इति।
   v. स पुष्पोद्यानं व्रजन्तं मधुकरं। दृष्ट्वा तं क्रीडाहेतोराह्वयत्।
   vi. कश्चन भ्रान्तः बालः पाठशालागमनवेलायां क्रीडितुं निजर्गाम।
   vii. त्यज शुष्कमेतत् तृणं स्वादूनि भक्ष्यकवलानि ते दास्यामि।
   viii. बालः अन्यतो दत्तदृष्टिश्चटकमेकं दृष्ट्वा अवदत् 'एहि क्रीडावः'।

18. **अधोलिखितेषु पदेषु पर्यायपदेन सह मेलनं कुरुत- (1×4=4)**

(i) दुहिता	(क) गवाक्षः
(ii) वातायनम्	(ख) प्राक्
(iii) वाक्	(ग) पुत्री
(iv) पूर्वम्	(घ) वाणी